

BİREYSEL KARŞILIKLILIK NORMU ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE UYARLAMASI VE GÜVENİRLİK VE GEÇERLİK ANALİZİ*

Emir ÜZÜMÇEKER¹, Serap AKFIRAT²

ÖZ

Karşılıklılık, bireylerin diğerlerinin olumlu ve olumsuz davranışlarına aynı şekilde karşılık vermesini salık veren normdur. Bu kavram gerek sosyal psikolojide gerekse diğer sosyal bilimlerde sıkça kullanılmaktadır. Bu çalışmada Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği Türkçeye çevrilmiş ve bu çevirinin güvenilirlik ve geçerliğine dair bulgular elde edilmiştir. Bu ölçek Pozitif Karşılıklılık Normu (PKN), Negatif Karşılıklılık Normu (NKN) ve Karşılıklılığa İnanç (Kİ) olmak üzere her biri 9 madde içeren 3 alt boyuttan oluşmaktadır. 328 üniversite öğrencisinden anket yoluyla veri toplanmış, ölçeğin yapı geçerliği açılımlı ve doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Bulgular toplamda 3 maddenin hem açılımlı hem doğrulayıcı faktör analizinde beklenen şekilde işlemediğini, diğer maddelerin beklenen faktör yüklerine sahip olduğunu ve modelin uyum değerlerinin yeterli olduğunu göstermiştir (PKN ve NKN için $\chi^2(116)=219$, $p<0.001$, $\chi^2/df=1.887$, CFI=0.908, RMSEA=0.051, SRMR=0.060., Kİ için $\chi^2(13)=32.1$, $p=0.002$, $\chi^2/df=2.47$, CFI=.915, RMSEA=.066, SRMR=0.43). Aynı zamanda, beklendiği gibi ölçeğin üç alt boyutu arasında pozitif korelasyon mevcuttur. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik katsayıları ise PKN için .71, NKN için .76, Karşılıklılık İnanç için ise .62'dir. İlgili bir değişken olan prososyal yönelim ise yalnızca Negatif Karşılıklılık Normu ile negatif korelasyon göstermiştir. Bulgular ölçeğin tatmin edici güvenilirlik ve geçerlik değerlerine sahip olduğunu ve karşılıklılık normunu içselleştirme düzeyinde bireysel farklılıkların ölçülmesinde kullanılabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Karşılıklılık Normu, Bireysel Farklılıklar, Sosyal Değer Yönelimi

THE TURKISH ADAPTATION AND THE RELIABILITY AND VALIDITY ANALYSIS OF THE PERSONAL NORM OF RECIPROCITY SCALE

ABSTRACT

Reciprocity is a norm which suggests that people should reciprocate the negative and positive behaviors of others. This concept is widely used in both social psychology and other social sciences. In this study, The Personal Norm of Reciprocity Scale is translated into the Turkish language and its reliability and validity values are acquired. This scale consists of 3 sub-factors of 9 items, named Positive Reciprocity Norm (PRN), Negative Reciprocity Norm (NRN), and Belief in Reciprocity (BR). A survey is conducted on 328 college students and the structural validity of the scale is examined via an explanatory and a confirmatory factor analysis. The results indicated that 3 of the items failed to function as expected both in exploratory and confirmatory factor analysis. The rest of the items had expected factor loadings and the fit values of the models are satisfactory ($\chi^2(116)=219$, $p<0.001$, $\chi^2/df=1.887$, CFI=.908, RMSEA=.051, SRMR=.060 for PRN and NRN $\chi^2(13)=32.1$, $p=0.002$, $\chi^2/df=2.47$, CFI=.915, RMSEA=.066, SRMR=0.43 for BR). Moreover, as expected, the three sub-scales of the scales are positively correlated to each other. The reliability coefficient is .71 for PRN, .76 for NRN, and .62 for BR. Prosocial value orientation, a related construct, is only negatively related to the Negative Reciprocity Norm. These results indicate that the scale has satisfactory reliability and validity measures and it can be used to measure the individual differences in the levels of internalization of the norm of reciprocity.

Key Words

The Norm of Reciprocity, Individual Differences, Social Value Orientation

*Bu makale Emir ÜZÜMÇEKER'in Doç. Dr. Serap AKFIRAT danışmanlığında hazırladığı doktora tezinin bir bölümüdür.

¹Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, emir.uzumceker@deu.edu.tr; ORCID: 0000-0003-0969-9770

²Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, serap.akfirat@deu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-4242-3381

Alıntı: Üzümcüker, E., Akfirat, S. (2022). Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeğinin Türkçe uyarlaması ve güvenilirlik ve geçerlik analizi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 6(12), 111-125.

Giriş

Karşılıklılık kavramı, sosyal bilimlerin pek çok alt dalında incelenmiş ve toplum yaşamı açısından anahtar bir role sahip olduğu savunulmuştur (Kolm, 2008). Kolm (2008, s.1) karşılıklılığı “*bağlayıcı bir yazılı anlaşmanın sonucu olarak değil, gönüllü olarak, diğerlerinin size davrandığı gibi davranmak*” olarak tanımlamıştır. Bu kavram yalnızca diğer sosyal bilimlerde değil, sosyal etki (Cialdini vd., 1975), sosyal ikilemler (Perugini ve Gallucci, 2001) gibi sosyal psikoloji çalışma alanlarında da kendine yer bulmaktadır.

Bu çalışmada bu kavrama dair temel ölçeklerden biri olan Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği'nin (Perugini vd., 2003) Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin incelenmesi hedeflenmektedir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak karşılıklılık kavramı kısaca tanıtılmış, daha sonra ölçeğe kaynaklık eden Bireysel Karşılıklılık Normu modeli (Perugini vd., 2003) ve bu modele dayanan çalışmalar sunulmuştur. Daha sonra ölçeğin Türkçe formunun psikometrik bulguları sunulmuş ve bulgular literatür ışığında tartışılmıştır.

Karşılıklılık kavramı, iktisat ve antropoloji gibi pek çok sosyal bilim alt dalında kendine yer bulmuştur. Örneğin Polanyi'ye (2009) göre, paranın kullanılmadığı toplumların ekonomisini yönlendiren karşılıklılıktır. Özellikle topluluklar arasındaki ticaret bu ilkeye dayanmaktadır. Mauss da (2018), dünyanın pek çok bölgesinden farklı kültürlerde ahlaki bir norm olarak armağana karşılık vermenin üzerinde durmuştur.

Karşılıklılığın bir sosyal norm olarak ilk detaylı kavramsallaştırılması ise sosyolog Gouldner (1960) tarafından gerçekleştirilmiştir. Karşılıklılığı norm olarak alan sosyal psikolojik çalışmalara da (örn. Cialdini vd., 1975; Perugini vd., 2003) temel oluşturan bu yaklaşıma göre karşılıklılık normu, bireyin kendine iyilik yapanlara iyilik karşılık vermesini veya en azından zarar vermemesini, kendisine zarar verenlere de aynı şekilde davranmasını veya en azından iyilik yapmamasını salık veren normdur. Gouldner (1960), bu normu işlevsel sosyoloji bakış açısıyla değerlendirmiş ve toplumsal işleyişin temel ilkelerinden biri olduğunu vurgulamıştır.

Burger ve arkadaşları (2009) tarafından gerçekleştirilen çalışma, karşılıklılık normunun içselleştirilerek davranışı etkilediğini göstermiştir. Bu çalışmada, deneyiciler katılımcılara ankete katılım talep etmeden önce bir gruba hediye vermiş, diğer grupta ise böyle bir manipülasyon uygulamamıştır. Bulgular hediye alan grubun, ankete katıldıklarından deneycinin haberinin olmadığını düşündükleri koşulda dahi kontrol grubundan daha fazla katılımda bulduklarını göstermiştir. Başka bir deyişle karşılıklılık normu içselleştirilmekte ve davranışı yönlendirmektedir. Aynı zamanda bireysel karşılıklılık normu, kavramsal olarak prososyal yönelim ve özgecilikten ayrılmaktadır. Pozitif karşılıklılık normunu kabul eden bireylerde diğerinin davranışı onlara sunulacak ödül miktarı için önemliken, özgeciler olumlu davranışı herhangi bir karşılık beklentisi olmadan gerçekleştirirler (Perugini ve Gallucci, 2001). Örneğin birine gelecekte zor durumda kaldığında karşı tarafın da ona borç vereceğini düşünerek gerçekleştiriyorsa pozitif karşılıklılık normuna uymakta, böyle bir beklentisi yoksa özgeci davranmaktadır. Bu nedenle karşılıklılık normu, diğerlerine yönelik yardım davranışını içerse de bu davranışlara dair motivasyonları bakımından özgecilikten farklıdır.

Karşılıklılık normunun davranışsal sonuçlarına dair ilk sosyal psikolojik araştırmalar, sosyal etki ve ikna alanında gerçekleştirilmiştir (Cialdini vd., 1975). Hediye veya iyilik ile karşı tarafı borçlu duruma sokarak karşılıklılık normunu aktif hale getirmek, istenilen davranışın ortaya çıkarılmasında başarılı bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Yüzüne kapıyı çarpma (door-in-the-face) tekniği olarak adlandırılan yöntemde ikna için ilk önce kabul edilmesi zor bir talep sunulur, bu talep reddedilince kabul edilmesi daha kolay olan ve asıl sergilenmesi istenen davranış talep edilir (Cialdini vd., 1975). Böylece karşı tarafta talebin düşürüldüğü ve taviz verildiği algısı yaratılarak, karşı tarafın da bu tavize karşılık vermesine yönelik norm belirginleştirilmiş olur ve davranışın gerçekleşme ihtimali yükselir.

Özetle, karşılıklılık hem iktisat, sosyoloji gibi alanlarda, hem de sosyal psikolojide önemli kavramlardan biridir. Sıradaki bölümde Perugini ve arkadaşları (2003) tarafından öne sürülen Bireysel Karşılıklılık Normu kuramı aktarılmaktadır.

Bireysel Karşılıklılık Normu

Karşılıklılığı norm olarak kavramsallaştıran ilk sosyal psikolojik kuram (Perugini vd., 2003), Gouldner'ın (1960) yaklaşımına paraleldir. Kuramcılar karşılıklılık normunu benzer biçimde tanımlamışlardır, ayrıca normun psikolojik düzeyde ne şekilde işlediğine yönelik savlar ortaya atmışlardır. Kavramı "bireysel karşılıklılık normu" terimiyle ifade eden kuramcılar, tüm toplumlarda mevcut olan bu normun bireyler tarafından farklı düzeyde içselleştirildiğini savunmaktadırlar ve bireyler arası farklılıkları buna bağlamaktadırlar.

Kuramda karşılıklılık normunun pozitif ve negatif karşılıklılık olmak üzere iki boyutu olduğu öne sürülmektedir (Perugini vd., 2003). Pozitif karşılıklılık, yardım gibi olumlu davranışlara aynı şekilde karşılık vermeyi, negatif karşılıklılık ise olumsuz veya zarar verici davranışa aynı şekilde karşılık vermeyi ifade eder. Kuramcılar karşılıklılığın bu iki boyutunun birbirinden ayrıştırılabileceğini, farklı dinamiklere bağlı olduğunu ve bireylerce farklı düzeylerde içselleştirilebileceğini iddia etmektedirler.

Normun davranışsal yönü baskın olan bu iki boyutu dışında, "karşılıklılık inancı" olarak adlandırılan ve karşılıklılık normuna uymanın toplumsal hayatta avantaj sağlayacağı ve birey için olumlu sonuçlar vereceği inancı ile ilişkili üçüncü bir boyutu olduğu savunulmaktadır.

Perugini ve arkadaşları (2003), karşılıklılık normunun kabul düzeyine dair bireysel farklılıkları ölçme amacıyla "Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği" adında, pozitif karşılıklılık, negatif karşılıklılık ve karşılıklılık inancı olmak üzere üç faktöre sahip bir ölçek oluşturmuşlardır. Kuramcıların beklediği gibi, pozitif karşılıklılık ve negatif karşılıklılık arasında anlamlı fakat küçük boyutta bir ilişki vardır, ancak her iki faktörün karşılıklılığa dair inanç faktörüyle ilişkisi pozitif yönde ve anlamlıdır. Faktörlerin sosyal ikilem oyunlarındaki seçimlerle olan ilişkileri de kuramla tutarlı biçimdedir. Pozitif karşılıklılık adil davranışı ödüllendiren, negatif karşılıklılık ise adil olmayan davranışı cezalandıran seçimlerle ilişkilidir.

Literatürde karşılıklılık normunu kabul düzeyinin pek çok psikolojik değişkenle ilişkisi kurulmuştur. Eisenberger ve arkadaşları (2004), negatif karşılıklılık normunu kabul etmenin hangi kişilik değişkenleriyle ilişkili olduğunu araştırmışlardır. Bulgular

insanların genelde art niyetli olduğu inancını taşıyan günlük hayatta öfkeli olmaya yatkın insanların, negatif karşılıklılık normunu daha yüksek düzeyde benimsediğini göstermiştir. Bu grup aynı zamanda kendilerine olumsuz bir muamelede bulunan birine karşı öfke ifade etme, alay etme, görüşlerine karşı çıkmaya gibi davranışlar sergilemişlerdir. Başka bir deyişle öfkeli ve diğerlerine az güvenen bireyler negatif karşılıklılık normunu daha fazla içselleştirmekte ve bu normla tutarlı davranışlarda bulunmaktadır.

Negatif karşılıklılık normunun kabul edilme düzeyi, bireylerin siyasi konulardaki tutumlarını da şekillendirebilmektedir. Eder ve arkadaşları (2006), Ebu Garib Hapishanesi'nde mahkûmlara işkence yapan Amerikan askerlerini suçlu bulma ve cezalandırılmalarını ahlaki gereklilik olarak görme arasında bir ilişki olduğunu, ancak bu ilişkinin yalnızca negatif karşılıklılık normunu benimseyenlerde söz konusu olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmacılara göre bu, bireyin siyasi bir olaya karşı tutumunun o konuda izlenmesi gereken politikanın ne olduğuna dair kararları üzerindeki etkisi açısından karşılıklılık normunun belirleyici olabildiğini göstermektedir.

Karşılıklılık normunun kültürel açıdan önemine işaret eden iki çalışma, Terör Yönetimi Kuramıyla bağlantılı olarak gerçekleştirilmiştir (Schindler, Reinhard ve Stahlberg, 2012, 2013). Terör Yönetim Kuramına göre insanlar ölüm tehdidiyle karşı karşıya kaldıklarında kültürel değer ve normlara daha fazla bağlılık gösterirler. Schindler ve arkadaşları (2012) tarafından gerçekleştirilen deneyde, ölümlülüğün hatırlatılmasının negatif karşılıklılık normunu benimseme düzeyini artırdığını göstermiştir. Aynı araştırmacı grubuna ait diğer bir çalışmada ise ölümlülüğün hatırlatılması durumunda pozitif ve negatif karşılıklılığa uygun davranışta artış olup olmadığı incelenmiştir (Schindler vd., 2013). İlk deneyde ölümlülük koşulundaki katılımcıların kendilerine yardım eden bir garsona daha fazla bahşiş verdikleri gözlenmiştir. İkinci deneyde ise katılımcıların kendilerine yardım etmeyen birine para aktarma davranışları incelenmiştir. Negatif karşılıklılık normunu benimseme düzeyi yüksek katılımcıların aktardığı para daha az olmuş, ölümlülük koşulunda bu eğilim güçlenmiştir. Özetle kültürel normlara uyum davranışını artıran ölümlülük belirginliği, pozitif ve negatif karşılıklılık normlarının kabulü ve bu normlara uygun davranışı da artırmaktadır.

Son olarak, çalışma hayatındaki kimi davranışların da karşılıklılık normu ile ilişkisi gözlenmiştir. Mitchell ve Ambrose (2007), istismar edici amir davranışının amirlere yönelik sapkın davranışları yordadığını ve bu ilişkinin negatif karşılıklılık normunu daha yüksek düzeyde içselleştiren kişilerde daha güçlü olarak ortaya çıktığını göstermişlerdir. Umphress, Bingham ve Mitchell (2010) ise çalıştığı örgütte yüksek düzeyde özdeşleşenlerin örgüt yararına etik olmayan davranışlarda bulunma olasılığının daha yüksek olduğunu ve bu ilişkinin pozitif karşılıklılık normunu yüksek düzeyde içselleştiren kişilerde daha güçlü olduğunu bulmuşlardır. Başka bir deyişle, pozitif ve negatif karşılıklılık normunu daha fazla içselleştirenler, çalışma hayatında diğerlerini ödüllendirme ve cezalandırmayla ilişkili davranışları daha fazla göstermektedir.

Özetle, karşılıklılık, bir norm olarak içselleştirilerek çeşitli davranışları etkilemektedir. İçselleştirme düzeyindeki bireyler arası farklılıklar, karşılıklılığa uygun davranışta gözlenen farklılıkları doğurmaktadır. Politik tutumlar, ölüm

tehdidine verilen tepkiler, sosyal ikilemlerde gözlenen davranışlar, kimi örgütsel davranışlar karşılıklılık normunun içselleştirilme düzeyinden etkilenen değişkenlerden bazılarıdır.

Mevcut Çalışma

Bu uyarlama çalışmasının amacı, ölçeğin Türkçeye kazandırılması ve Türkçe formun psikometrik özelliklerinin saptanmasıdır. Bu amaç doğrultusunda Türkçeye çevrilen ölçeğin faktör yapısının doğrulanıp doğrulanmadığı incelenmiş ve ölçeğin güvenirlik ve geçerliğine dair verilerin elde edilmiştir. Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği (Perugini vd., 2003), giriş bölümünde de özetlendiği gibi, Pozitif Karşılıklılık Normu (PKN), Negatif Karşılıklılık Normu (NKN) ve Karşılıklılığa İnanç (Kİ) olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır.

Kİ, karşılıklılığa uygun davranmanın faydalı olacağına ve genelde insanların bu norma uygun davrandığına dair bir inancı ifade etmektedir, dolayısıyla daha davranışsal olan diğer iki faktörden ayrılmaktadır. Orijinal ölçek çalışmasına da uygun olarak (Perugini vd., 2003), bu faktörün yapı geçerliği diğer iki faktörden bağımsız olarak değerlendirilmiştir.

Hipotez 1: Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinde maddeler orijinal ölçekteki faktörlerine yüklenecektir.

Ölçeğin orijinal psikometrik çalışması Britanya ve İtalya örneklerinde gerçekleştirilmiş ve bu örnekler kısmen farklı sonuçlar vermiştir (Perugini vd., 2003). Her iki örnekte de PKN ve NKN arasında pozitif ancak küçük, Kİ ve diğer iki boyut arasında ise pozitif ve orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgular PKN ve NKN'nin aynı yapının birbirinden farklı alanlardaki normu ölçtüğünü, davranışsal olan bu normlardan farklı olan Kİ boyutunun ise her ikisi ile de pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir, dolayısıyla kuramsal açıdan kritik olan bu bulgunun tekrar edilmesi ölçeğin yapı geçerliği açısından oldukça önemlidir.

Hipotez 2: PKN ve NKN arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 3: Kİ'nin diğer iki boyutla pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi vardır.

Bireysel Karşılıklılık Normu ile teorik açıdan ilişkili olması beklenen bir değişken sosyal değer yönelimidir (Liebrand ve McClintock, 1988). Bu kavram bireyin kendi çıkarının diğerleriyle zıt olduğu durumlarda ne şekilde davrandığını ifade etmektedir. Prososyal bireyler diğerlerini de göz önünde bulunduran kararlar alırken, kendine yanlı bireyler daha bencil kararlar almaktadır. Bu kavram özellikle sosyal ikilem durumlarındaki kararlarla ilişkilidir.

Teorik açıdan prososyal bireylerin yüksek PKN, düşük NKN içselleştirmiş olmaları beklenir. Ancak Perugini ve arkadaşları (2003) tarafından elde edilen bulgular çelişkilidir. Britanya örneğinde yalnız NKN ile negatif, İtalya örneğinde ise yalnız PKN ile pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Hipotez 4: Prososyal yönelim ve NKN arasında negatif yönde anlamlı ilişki vardır.

Hipotez 5: Prososyal yönelim ve PKN arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.

Örneklem

Araştırmanın örneklemini, çalışmaya gönüllü olarak katılmış üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Toplanabilecek maksimum katılımcı sayısına ulaşmaya çalışılmış, örneklem 250 kadın, 78 erkek, toplam 328 kişiden oluşmuştur. Örneklemin yaş aralığı 18-33, ortalaması 21.2'dir (SS=2.92).

Veri Toplama Araçları

Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği: Perugini ve arkadaşları (2003) tarafından geliştirilen bu ölçek, Pozitif Karşılıklılık Normu (PKN), Negatif Karşılıklılık Normu (NKN) ve Karşılıklılık İnancı olmak üzere üç faktörden oluşmaktadır. Her bir faktör, 1-7 arasında derecelendirilen dokuz maddeden oluşmaktadır. Ölçek herhangi bir ters maddeye sahip değildir. Bu alt boyutların Cronbach alfa değerleri Büyük Britanya örnekleminde sırasıyla .76, .83 ve .67, İtalya örnekleminde ise .79, .84 ve .65 olarak bulunmuştur.

Sosyal Değer Yönelimleri Çember Ölçeği: Ölçüt-bağıt geçerliği için kullanılan ve Liebrand ve McClintock (1988) tarafından geliştirilen bu ölçek, bireye kendisi ve bir başkası arasında bir kaynak dağıtım görevi olarak sunulan 6 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerde bireyin kendisine (x eksen) ve diğerine (y eksen) aktarmış olduğu kaynakların toplamının koordinat düzleminde temsil ettiği noktanın x eksenine oluşturduğu açı, bireyin prososyal yönelimini ifade etmektedir.

İşlem

İlk olarak ölçeği geliştiren araştırmacıdan ölçeğin Türkçe uyarlamasının gerçekleştirilmesi için e-posta yoluyla izin alınmıştır. Ardından Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 31.12.2020 tarihli ve 10 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

Daha sonra orijinal ölçek geri-çeviri yöntemiyle her iki dile hâkim iki uzman tarafından çevrilmiştir. Bağımsız çeviride karşılaşılan farklılıklar tüm uzmanların fikir birliği ile son haline getirilmiştir. Çeviri gerçekleştirildikten sonra anket yazarların bulunduğu üniversitenin psikoloji bölümü öğrencilerine gönüllü olarak uygulanmıştır. Veriler Jamovi 2.2.5 yazılımı aracılığı ile analiz edilmiştir (The Jamovi Project, 2021).

Bulgular

Yapı Geçerliği

Açımlayıcı Faktör Analizi

Ölçeğin Türkçe versiyonunun yapısal geçerliğinin sınanması için ilk olarak, orijinal çalışmayla ve araştırmacıların yaklaşımıyla uyumlu olarak (Perugini vd., 2003), önce PKN ve NKN faktörleriyle, daha sonra ise yalnızca Kİ faktörü ile açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir.

Analize dair bulgular Tablo 1'de sunulmuştur. Görüldüğü gibi, NKN faktörü varyansın %15.9'luk, PKN faktörü ise % 12.9'luk bir kısmını açıklamaktadır. Maddeler beklenen faktöre yüklenmişlerdir, ancak NKN boyutunun 2. maddesinin ve PKN faktörünün 3. maddesinin faktör yükünün düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 2’de Kİ boyutuna dair açımlayıcı faktör analizi sunulmuştur. Buna göre faktör varyansın %16’lık bir kısmını açıklamaktadır. Ancak bu boyutun 4. ve 7. maddelerinin faktör yükünün düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 1. PKN ve NKN boyutlarına dair açımlayıcı faktör analizi

	NKN	PKN
NKN-8	.754	
NKN-5	.733	
NKN-3	.658	
NKN-4	.638	
NKN-1	.487	
NKN-9	.479	
NKN-6	.475	
NKN-7	.254	
NKN-2	.192	
PKN-2		.705
PKN-9		.635
PKN-5		.561
PKN-3		.542
PKN-4		.503
PKN-1		.432
PKN-6		.398
PKN-8		.284
PKN-7		.119
Açıklanan varyans	15.9	12.9
Özdeğer	3.05	1.82

Tablo 2. Kİ boyutuna dair açımlayıcı faktör analizi

	Kİ
Kİ-3	.597
Kİ-8	.534
Kİ-2	.513
Kİ-1	.426
Kİ-9	.386
Kİ-5	.384
Kİ-6	.219
Kİ-4	.076
Kİ-7	.061
Açıklanan varyans	16
Özdeğer	1.44

Doğrulatoryı Faktör Analizi

Açımlayıcı faktör analizinden sonra, orijinal çalışmayla uyumlu olarak, önce PKN ve NKN faktörleriyle, daha sonra ise yalnızca Karşılıklılığa İnanç faktörü ile doğrulatoryı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. İlk olarak iki PKN ve NKN'nin maddelerinin faktörlere uyumu ve bu modelin uyum iyiliği değerleri incelenmiştir. Şekil 1'de her maddenin modele uyumu ve alt boyutlar arası korelasyon sunulmuştur. Görüldüğü gibi, PKN alt boyutunun 7. maddesi hariç tüm maddelerin beta değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu modelin uyum iyiliği değerleri $\chi^2(134)=297$, $p<0.001$, $\chi^2/df=2.216$, CFI=.858, RMSEA=.06, SRMR=.064 şeklindedir. Modeli geliştirmek için beta değeri anlamsız olan madde ölçekten çıkarılmıştır. Ek olarak modifikasyon değerleri (Whittaker, 2012) incelenmiş ve yüksek değere sahip olan ve aynı faktörde yer alan, NKN alt boyutunun 2. ve 3., ayrıca 7. ve 9. maddelerinin hata kovaryansları modele eklenmiştir. Şekil 2'de verilen bu alternatif model daha kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerine sahiptir, $\chi^2(116)=219$, $p<0.001$, $\chi^2/df =1.887$, CFI=.908, RMSEA=.051, SRMR=.060.

İkinci olarak Karşılıklılığa İnanç boyutu için doğrulatoryı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Şekil 3'te görüldüğü gibi ölçeğin 4. ve 7. maddelerinin beta değerleri istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu modelin uyum iyiliği değerleri $\chi^2(27)=117$, $p<0.001$, $\chi^2/df=4.333$, CFI=.688, RMSEA=.099, SRMR=.075 şeklindedir. Modeli geliştirmek için beta değeri anlamsız olan iki madde ölçekten çıkarılmıştır. Bunun yanında aynı zamanda modifikasyon değerleri incelenmiş ve yüksek değere sahip olan, 5. ve 9. maddelerin hata kovaryansları modele eklenmiştir. Şekil 4'te verilen bu alternatif modelin uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir düzeydedir, $\chi^2(13)=32.1$, $p=0.002$, $\chi^2/df=2.47$, CFI=.915, RMSEA=.066, SRMR=.043. Özetle, ölçeğin gerek açımlayıcı, gerek doğrulatoryı faktör analizinde uyumlu olmadığı görülen 3 madde çıkartılmış halinin yapı geçerliğine sahip olduğu söylenebilir.

Güvenirlik Bulguları

Ölçeğin güvenilirliğinin tespit edilmesi için her bir alt boyutun Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Bulgular bu değerlerin PKN alt boyutu için .71, NKN alt boyutu için .76, Karşılıklılığa İnanç alt boyutu için ise .62 olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle ölçeğin iç tutarlık güvenilirliği PKN ve NKN alt boyutları için iyi, Karşılıklılık İnanç alt boyutu için düşük düzeydedir. Bu bulgu orijinal çalışmayla tutarlıdır.

Diğer Geçerlik Bulguları

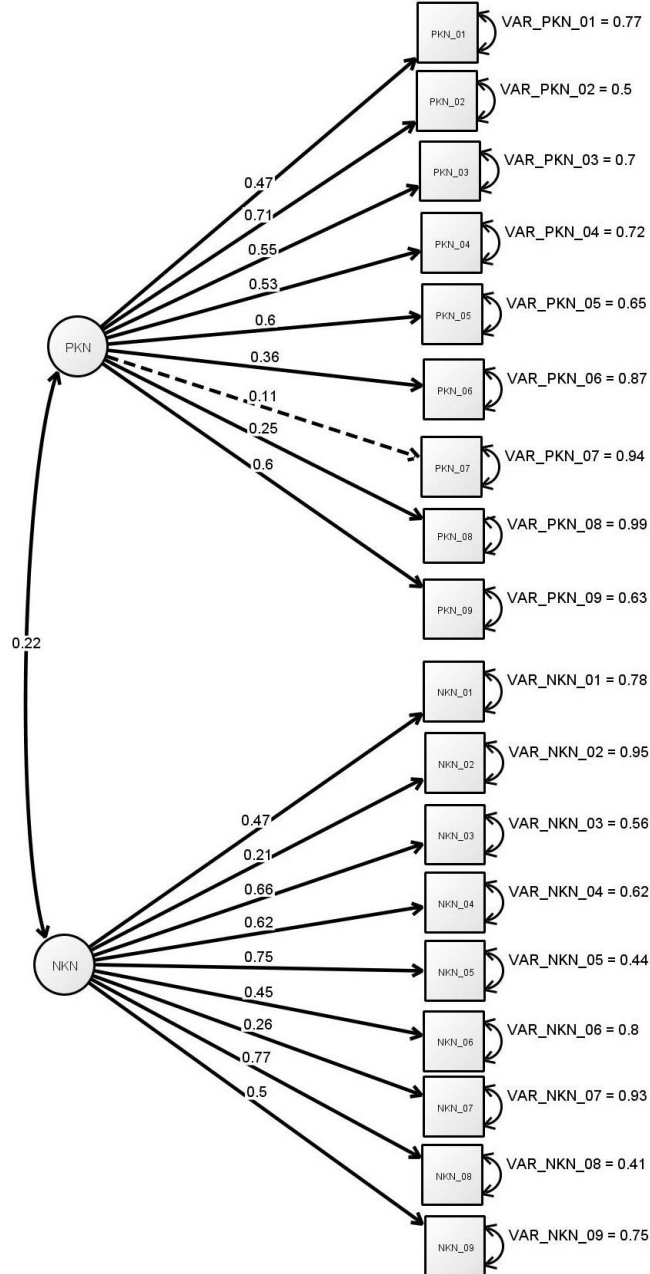
Ölçeğin alt boyutları arasındaki ve diğer ilgili değişkenlerle ilişkisinin tespiti için Pearson Korelasyon Katsayıları hesaplanmıştır. Tablo 3'te görülebileceği gibi, ölçeğin alt faktörleri arasındaki ilişkiler beklenen biçimdedir. PKN ve NKN arasında pozitif bir korelasyon mevcuttur, $r=.184$, $p=0.001$. Benzer biçimde Karşılıklılık İnanç alt boyutu da bu iki alt boyutla pozitif yönde anlamlı ilişki göstermektedir, PKN ile $r=.431$, $p<0.001$, NKN ile $r=.343$, $p<0.001$.

Ölçüt-bağıntılı geçerliğin tespiti için yapılan analizde prososyal yönelim ise sadece NKN ile negatif yönde ilişki göstermiştir, $r=-.297$, $p<0.001$. PKN ile olan ilişkisi ise anlamlı değildir, $r=.025$, $p=0.767$. Bu bulgu orijinal çalışmadaki Britanya örneklemeyle benzer görünmektedir.

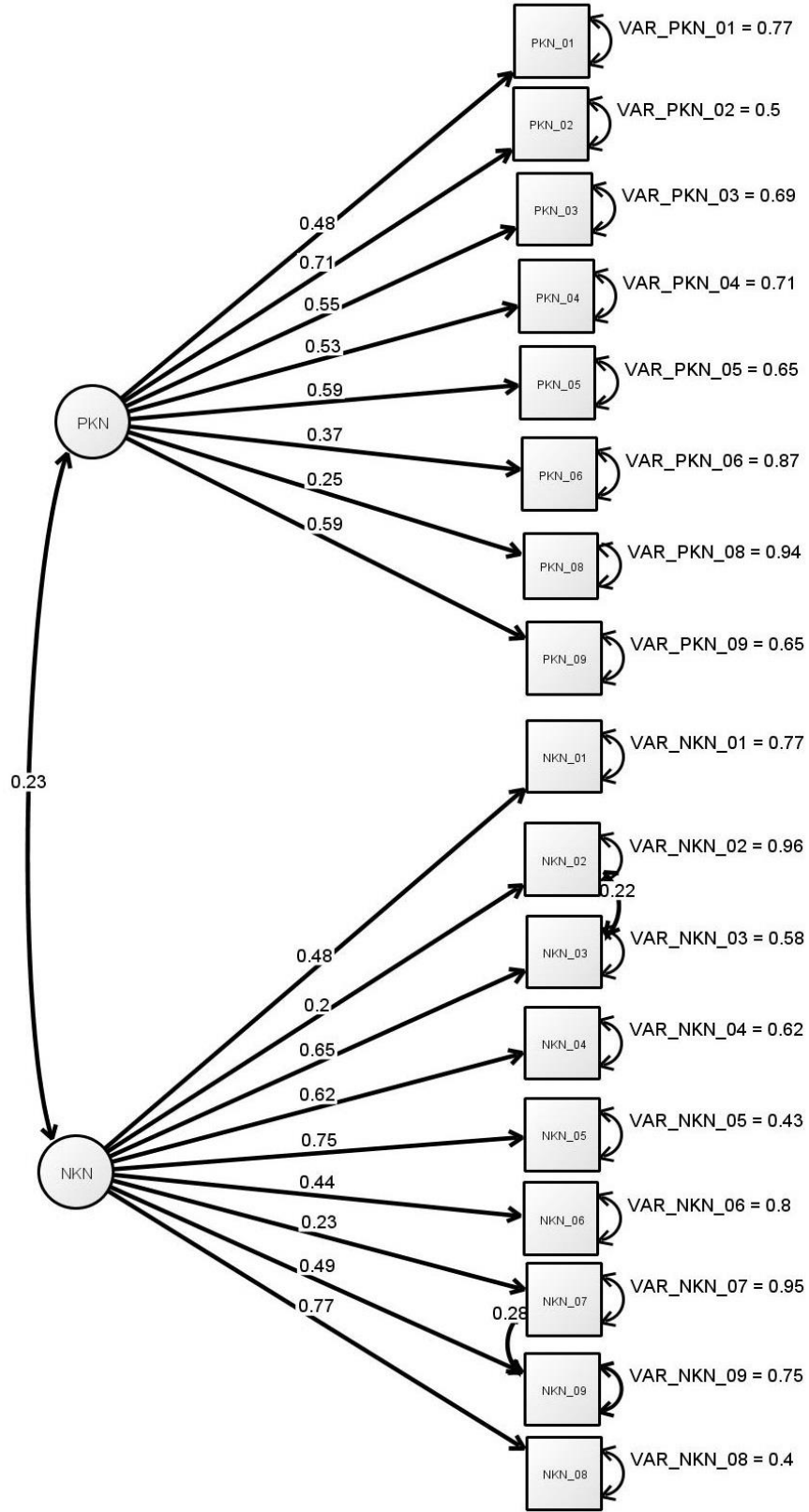
Tablo 3. Ölçek alt boyutları ve prososyal yönelim arasındaki korelasyonlar

	PKN	NKN	Kİ
NKN	.184*		
Kİ	.431*	.343*	
Prososyal yönelim	.025	-.297*	-.116

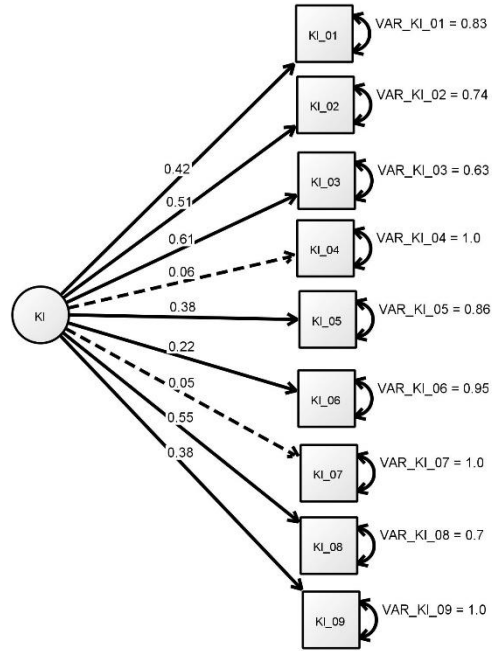
*p<0.001

Şekil 1. PKN ve NKN faktörlerine dair ilk model

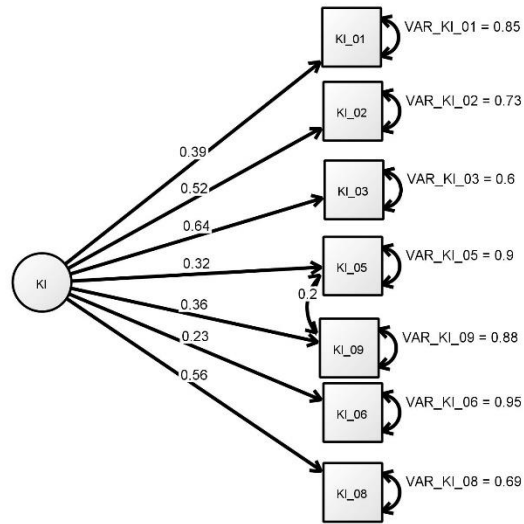
Şekil 2. PKN ve NKN faktörlerine dair ikinci model

Şekil 3. Karşılıklılık inancı faktörüne dair ilk model

Şekil 4. Karşılıklılık inancı faktörüne dair ikinci model

Tartışma

Karşılıklılık gerek ekonomi, sosyoloji, antropoloji gibi alanlarda, gerekse sosyal psikolojide sıklıkla başvurulan kavramlardan biridir. Yukarıda özetlenen sosyal psikolojik literatür karşılıklılığın bir norm olarak içselleştirildiğini göstermektedir (Eisenberger vd., 2004). Bu normun içselleştirilme düzeyindeki bireysel farklılıklar, norma uygun davranışlarda da kimi farklılıklar yaratmaktadır (örneğin Eder vd., 2006). Bu çalışmada bu kavrama dair en çok kullanılan ölçeklerden biri olan Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği'nin (Perugini vd., 2003) Türkçeye uyarlanması amaçlanmıştır.

Ölçek Türkçe'ye çevrildikten sonra uygulama gerçekleştirilmiştir. Yapı geçerliğinin tespiti için yapılan doğrulayıcı faktör analizi, maddelerden üçünün beklenen uyumu sağlamadığını, bu maddelerin çıkarılmasının ölçeği daha iyi bir yapıya kavuşturduğunu göstermiştir. Özellikle PKN alt boyutundan çıkarılan "*Birisi bana iyilik olarak borç para verirse, ona verdiği miktardan daha fazlasını geri vermem gerektiğini hissederim.*" şeklindeki maddenin Türkiye bağlamıyla daha az ilgili olmasından kaynaklanmış olabilir. Türkiye'de borcun faizle ödenmesine yönelik bir norm olmaması sebebiyle maddenin beklenen etkiyi göstermemiş olması olasıdır. Benzer bir durum Kİ alt boyutunun "*Eğer bir turiste yardım edersem, bana kibarca teşekkür etmesini beklerim.*" şeklindeki 7. maddesi için de geçerli olabilir. "*Eğer sıkı çalışırsam karşılığını almayı beklerim.*" şeklindeki 4. maddesinin ise örneklem için karşılıklılığı değil, çaba sarf etmenin sonuç verip vermemesine dair inancı ifade etmiş olması, dolayısıyla yeterince yük vermemiş olması mümkündür. Ölçeğin geri kalan maddeleri ise ilişkili faktörlere anlamlı bir katkı sağlamaktadırlar. Kalan maddelerle oluşturulan modelleri hem PKN ve NKN, hem de Kİ alt boyutları için tatmin edici uyum değerleri vermiştir.

Bunun yanında, PKN ve NKN alt boyutları arasına pozitif ancak küçük, Karşılıklılığa İnanç ve diğer iki alt faktör arasında ise orta düzeyde anlamlı bir korelasyon bulunmuştur. Bu bulgu da ölçeğin yapı geçerliğini desteklemektedir. Ölçeğin PKN ve NKN alt boyutlarına ait güvenirlilik katsayılarının yeterli düzeyde olarak gözlenmiştir. Kİ alt boyutunun güvenirlilik katsayısı ise düşük düzeydedir, ancak ölçeğin İngilizce ve İtalyanca versiyonlarında da bu değer .60-.70 aralığında ve düşük olduğundan, Türkçe uyarlamaya ait bir problem olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu alt boyutun da aynı şekilde Türkçede kullanılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca toplum yanlısı yönelimin de ölçeğin NKN alt boyutuyla beklendiği gibi negatif yönde bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. İtalyan örnekleminde gözlenen PKN-toplum yanlısı yönelim ilişkisi ise mevcut çalışmada gözlenmemiştir. Özetle, gerçekleştirilen çalışma Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği'nin Türkçe versiyonunun güvenirlilik ve geçerlik açısından yeterli olduğunu ve bireylerin karşılıklılık normunu içselleştirme düzeylerini ölçmek için kullanılabileceğini göstermektedir.

Bu çalışma her ne kadar söz konusu ölçeğin dilimize kazandırılması ve güvenirlilik ve geçerlik değerlerinin tespiti açısından değerli olsa da, kimi sınırlılıklara sahiptir. İlk olarak, örneklemin tamamen üniversite öğrencilerinden oluşması, ölçeğin diğer örneklerde nasıl bir işlev göstereceğinin tespit edilmesini imkânsız kılmaktadır. Gelecekteki öğrenci dışı örnekleme sahip araştırmaların, doğrulayıcı faktör analizi ile bu araştırmada elde edilen faktör yapısını test etmesi bu açıdan faydalı olacaktır. Ayrıca örnekleme kadınların sayısının daha fazla olması da bir sınırlılık

oluşturmaktadır. Bunun yanında orijinal ölçek çalışması kimi kültürel farklılıkları işaret etmektedir. Bu araştırmanın bulguları da alt boyutlar arası ilişkilerin Britanya örneğine paralel, İtalyan örneğinden farklı olduğuna işaret etmektedir; ancak bunun herhangi bir kültürel faktörle ilişkisinin kurulmasını sağlayabilecek bir ölçüm mevcut değildir. Gelecek çalışmaların kültürel özellikleri de dikkate alması bu konudaki alanyazının zenginleşmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışmada sosyal bilimlerin önemli bir kavramı olan karşılıklılığın psikoloji alanında çalışılmasını kolaylaştıracağı düşünülen bir ölçeğin Türkçeye kazandırılması hedeflenmiştir. Çevrilen ölçeğe dair elde edilen güvenirlilik ve geçerlik verileri sunulmuş, yorumlanmış ve çalışmanın kısıtlılıkları vurgulanmıştır. Uyarlanan ölçeğin özellikle psikoloji alanında karşılıklılığa dair çalışmalar için faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Burger, J.M., Sanchez, J., Imberi, J.E. ve Grande, L.R. (2009). The norm of reciprocity as an internalized social norm: Returning favors even when no one finds out. *Social Influence*, 4(1), 11-17.
- Cialdini, R.B., Vincent, J.E., Lewis, S.K., Catalan, J., Wheeler, D., & Darby, B.L. (1975). Reciprocal concessions procedure for inducing compliance: The door-in-the-face technique. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31(2), 206-215.
- Eder, P., Aquino, K., Turner, C., Reed, A. (2006). Punishing those responsible for the prison abuses at Abu Ghraib: The influence of the negative reciprocity norm (NRN). *Political Psychology*, 27(6), 807-821.
- Eisenberger, R., Lynch, P., Aselage, J. ve Rohdieck, S. (2004). Who takes the most revenge? Individual differences in negative reciprocity norm endorsement. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(6), 787-799.
- Gouldner, A.W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review*, 161-178.
- Kolm, S. C. (2008). *Reciprocity: An economics of social relations*. Cambridge University Press.
- Liebrand, W. B. ve McClintock, C. G. (1988). The ring measure of social values: A computerized procedure for assessing individual differences in information processing and social value orientation. *European Journal of Personality*, 2(3), 217-230.
- Mauss, M. (2018). *Armağan üzerine deneme*. (N. Özyıldırım, çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Mitchell, M.S., Ambrose, M.L. (2007). Abusive supervision and workplace deviance and the moderating effects of negative reciprocity beliefs. *Journal of Applied Psychology*, 92(4), 1159-1168.
- Perugini, M., Gallucci, M. (2001). Individual differences and social norms: The distinction between reciprocators and prosocials. *European Journal of Personality*, 15(1), 19-35.
- Perugini, M., Gallucci, M., Presaghi, F. ve Ercolani, A.P. (2003). The personal norm of reciprocity. *European Journal of Personality*, 17(4), 251-283.
- Polanyi, K. (2009). *Büyük dönüşüm: Çağımızın siyasal ve ekonomik kökenleri*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Schindler, S., Reinhard, M. A. ve Stahlberg, D. (2012). Mortality salience increases personal relevance of the norm of reciprocity. *Psychological Reports*, 111(2), 565-574.
- Schindler, S., Reinhard, M.A., Stahlberg, D. (2013). Tit for tat in the face of death: The effect of mortality salience on reciprocal behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(1), 87-92.
- The jamovi project (2021). *jamovi*. (Version 2.2) [Computer Software]. Retrieved from jamovi.org.
- Umphress, E.E., Bingham, J.B., & Mitchell, M.S. (2010). Unethical behavior in the name of the company: The moderating effect of organizational identification and positive reciprocity beliefs on unethical pro-organizational behavior. *Journal of Applied Psychology*, 95(4), 769-780.

Ek-1: Ölçek Maddeleri

Pozitif Karşılıklılık Normu
1. Bana önceden yardım etmiş birine yardım edebilmek için kişisel bedel ödemeye hazırım.
2. Biri bana iyilik yaparsa, ona karşılık vermeye hazırım.
3. Eğer birisi benimle işbirliği yapıyorsa, ona yardım etmekten mutluluk duyarım.
4. Birinin yardımına karşılık sıkıcı bir işi yapmaya hazırım.
5. Birisi bana iyilik yaptığında, kendimi ona karşılık vermeye yükümlü hissederim.
6. Eğer birisi benden kibarca bilgi isterse ona yardım etmekten mutluluk duyarım.
7. Birisi bana iyilik olarak borç para verirse, ona verdiği miktardan daha fazlasını geri vermem gerektiğini hissederim.
8. Eğer birisi bana kazanacak atın hangisi olduğunu söylerse, kazandığım ikramiyenin bir kısmını kesinlikle onunla paylaşırım.
9. Daha önceden bana kibar davranan birisine yardım etme zahmetine girerim.
Negatif Karşılıklılık Normu
1. Eğer ciddi bir haksızlığa maruz kalırsam, bedeli ne olursa olsun, bir an önce intikam alırım.
2. Yapılan bir haksızlığa karşılık vermek için zaman harcamaya ve çaba sarf etmeye razıyım.
3. Eğer karşımdaki kişi bana iyi davranıyorsa nazik ve iyi birisiyimdir, aksi takdirde aynı şekilde karşılık veririm.
4. Eğer birisi benim alenen başımı belaya sokuyorsa, ben de ona aynısını yaparım.
5. Eğer birisi beni kırarsa ben de kırıcı olurum.
6. Eğer birisi bana haksızlık yaparsa, özrünü kabul etmektense hak ettiği karşılığı vermeyi tercih ederim.
7. Bana kötü davranmış birisine, para teklif etse bile iyilik yapmam.
8. Birisi bana kaba davranırsa ben de kabalaşırım.
9. Başkalarına davranma biçimim onların bana nasıl davrandığına bağlıdır.
Karşılıklılık İnancı
1. Birisine yardım etmek, o kişinin gelecekte size yardım edeceğinden emin olmak için en iyi politikadır.
2. Başkalarına kötü davranmamalıyım ki onların bana kötü davranmasını önleyebileyim.
3. Önceden kötü muamele ettiğim insanların tepkilerinden korkarım.
4. Eğer sıkı çalışırsam karşılığını almayı beklerim.
5. Birisine iltifat ettiğimde, bana karşılık vermesini beklerim.
6. Kaba olmaktan kaçınırım, çünkü başkalarının da bana karşı kaba olmasını istemem.
7. Eğer bir turiste yardım edersem, bana kibarca teşekkür etmesini beklerim.
8. Birisine kötü davranırsam, benden intikam almak için fırsat kollayacağı aşikardır.
9. Eğer bir restoranda bahşiş bırakmazsam, gelecekte iyi bir hizmet almayı bekleyemem